

การบริหารจัดการธุรกิจวิสาหกิจชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพโดยการประยุกต์ใช้
หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
Management of community enterprises by applying the sufficiency economic
philosophy effectively

พีรวิชญ์ จิตรเพ็ชร*
(Peerawich Jitpetch)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ (1) ศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารจัดการธุรกิจวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานคร และ (2) พัฒนารูปแบบหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการบริหารจัดการธุรกิจวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานครอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยพบว่า

1. วิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานครมีระดับการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน ในระดับปานกลางเท่านั้น โดยให้ความสำคัญกับเงื่อนไขคุณธรรม เงื่อนไขความรู้ และ ความพอประมาณ ส่วนการให้ความสำคัญกับการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนน้อยที่สุด คือ ภูมิคุ้มกัน ส่วนปัจจัยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ส่งผลต่อการบริหารวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานครที่มีความสำคัญคือ เงื่อนไขคุณธรรม ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และ เงื่อนไขความรู้

2. รูปแบบหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการบริหารวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานครอย่างมีประสิทธิภาพ คือ การใช้แนวคิด และคุณลักษณะของการบริหารจัดการชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นวิสาหกิจชุมชนที่เข้มแข็งนั้นประกอบด้วยแนวคิด (1) การฟื้นฟูชุมชน โดยการสร้างแนวร่วมการพัฒนา และการค้นหาศักยภาพและทุนของชุมชนบูรณาการ แผนชีวิต แผนชุมชนและแผนพัฒนาท้องถิ่น (2) แนวคิดการปรับตัวของชุมชน โดยการจัดระบบการบริหารจัดการที่ดี มีการเฝ้าระวังในการจัดการปัญหาอุปสรรค อย่างมีส่วนร่วม กำหนดมาตรการทางสังคมของชุมชน เพื่อเป็นข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และมีการเรียนรู้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง และ (3) แนวคิดการดำรงอยู่ของชุมชน โดยการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชน และการปลุกกระแสให้ชุมชนมี ความรักและหวงแหนชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ด้วยสามระบบสนับสนุน ได้แก่ ระบบความรู้ ข้อมูล และระบบความสัมพันธ์

คำสำคัญ : หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การบริหารจัดการธุรกิจวิสาหกิจชุมชน

* นักศึกษาหลักสูตรปริญญาบริหารธุรกิจดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี 10170

Doctor of Business Administration Degree Program Bangkokthonburi University 10170

ดุษฎีนิพนธ์ภายใต้การควบคุมของ ดร. กฤษฎาภรณ์ รุจิธำรงกุล

Corresponding author: dr_krisdaporn@gmail.com

ABSTRACT

This research aimed to (1) study the status and problems of community enterprise business management in Bangkok; and (2) develop a model of the sufficiency economy philosophy for effective management of community enterprise business in Bangkok. The results of the research were as follows:

1. Community enterprises in Bangkok had a level of sufficiency economy philosophy for the management of community enterprises in moderation by paying attention to moral conditions, knowledge conditions and modesty. The least emphasis on applying the sufficiency economy philosophy for community enterprise management was immunity. The significant factors of the sufficiency economy philosophy that affect the management of community enterprises in Bangkok are moral conditions, modesty, reasonability and knowledge conditions.

2. The model of the sufficiency economy philosophy for effective management of community enterprises in Bangkok is to apply the concepts and characteristics of community management according to the sufficiency economy philosophy as a strong community enterprise, and it consists of the concept as below: (1) The restoration of the community: by creating a development coalition and searching for the capacity and integrated community funds, the life plan, community plan and local development plan. (2) Concept of the adaptation of the community: by organizing a good management system. There is surveillance in dealing with problems and obstacles, and being a part of established community social measures to be an agreement for peaceful coexistence and continually learn and develop their own potential, and (3) the concept of the existence of the community: by building solidarity in the community. And encouraging the community to love and cherish the community can be self-sufficient sustainably with three systems such as triangle support system, knowledge system, information system and related system.

Keyword: sufficiency economy philosophy, management of community enterprises

Article history:

Received 2 October 2019

Revised 1 December 2019

Accepted 9 December 2019

SIMILARITY INDEX = 2.89 %

1. บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) กำหนดวิสัยทัศน์ของกรอบยุทธศาสตร์ชาติที่ว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในขณะที่การกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดในด้านต่าง ๆ ของแผนพัฒนาฯ ได้ยึดเป้าหมายอนาคตประเทศไทยปี 2579 ที่เป็นเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี มาเป็นกรอบในการกำหนดเป้าหมายที่จะบรรลุใน 5 ปี โดยที่เป้าหมายและตัวชี้วัดต้องสอดคล้องกับกรอบเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมที่องค์ระหว่างประเทศกำหนดขึ้นคือ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs) และจากการพัฒนาประเทศตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา ส่งผลให้ประเทศไทยมีระดับการพัฒนาที่สูงขึ้นตามลำดับคือ เศรษฐกิจไทยมีขนาดใหญ่ขึ้น มีฐานการผลิตและบริการที่มีความเข้มแข็งและโดดเด่นในหลายสาขา และความร่วมมือกับมิตรประเทศทั้งในรูปทวิภาคีและพหุภาคี รวมถึงความร่วมมือกับประเทศในอนุภูมิภาคและอาเซียนมีความเข้มข้นและชัดเจนขึ้น ขยายโอกาสด้านการค้าและการลงทุนของไทยเพิ่มขึ้น ในขณะที่โครงสร้างพื้นฐานมีการพัฒนาครอบคลุมมากขึ้น และการบริการทางสังคมทุกด้านที่มีความครอบคลุมทั่วถึง ทำให้รายได้ประชาชนสูงขึ้น ปัญหาความยากจนลดลง และคุณภาพชีวิตประชาชนดีขึ้นด้วย (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2561)

ปัจจุบันโครงสร้างเศรษฐกิจไทยมีความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจและสังคมโลกมากขึ้น จึงทำให้มีความอ่อนไหวและผันผวนตามปัจจัยภายนอก ในขณะที่ความสามารถในการแข่งขันของประเทศปรับตัวช้า เนื่องจากการยกระดับห่วงโซ่มูลค่าการผลิตเกษตร อุตสาหกรรม และบริการ สู่การใช้องค์ความรู้ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมยังดำเนินการได้น้อย ทำให้ฐานการผลิตเกษตร อุตสาหกรรม และบริการมีผลิตภาพการผลิตต่ำ ประกอบกับประเทศไทยยังประสบปัญหาคุณภาพในเกือบทุกด้าน

วิสาหกิจชุมชนเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย แต่วิสาหกิจชุมชนก็ยังคงเป็นธุรกิจที่มีขนาดไม่ถึงวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) และวิสาหกิจส่วนใหญ่ยังไม่มีความพร้อมในการแข่งขันทางการค้าทั้งในระดับภายในประเทศ และระหว่างประเทศ (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2554) แม้มีการผลิตสินค้าหลากหลายชนิดแต่สินค้าบางชนิดยังมีข้อจำกัดด้านคุณภาพ ปริมาณการผลิต ขาดการออกแบบและการมีตราที่ยี่ห้อที่เป็นของไทยโดยตรง ขาดนวัตกรรมด้านการผลิตสินค้าและบริการอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงการบริหารจัดการขึ้นอยู่กับแต่ละชุมชนไม่มีหลักหรือแบบอย่างที่เหมาะสม การมีผู้นำชุมชนที่ขาดความรู้ความเข้าใจ และขาดการสนับสนุนจากภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันต้องยอมรับข้อเท็จจริงที่ว่า มีวิสาหกิจชุมชนส่วนหนึ่งที่ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรและต้องล้มเลิกการดำเนินไปในทุก ๆ รอบปี (สุดารัตน์ แซ่มเงิน ประเดิม ฉ่ำใจ และพัชรารัตน์ ศรีบุญเรือง, 2560)

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยแก้ปัญหาได้ เนื่องจากเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่ต้องมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัย

ความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการ ต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินงานทุกขั้นตอน (โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย 2550)

จากข้อเท็จจริงข้างต้น เป็นเหตุผลสำคัญที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงสภาพและปัญหาการบริหารวิสาหกิจชุมชน รวมไปถึงการใช้ปัจจัยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สามารถส่งผลให้การบริหารวิสาหกิจชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยที่ผู้วิจัยได้เลือก วิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองหลวง เมืองเศรษฐกิจ และเมืองท่องเที่ยว ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และกระแสทุนนิยม ประกอบกับเป็นพื้นที่ที่มีการแข่งขันกับ Smart SME และ Startups สูง ทั้งนี้เพื่อให้ได้แนวคิดหรือต้นแบบการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการบริหารวิสาหกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และนำไปสู่การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้อย่างเป็นรูปธรรมเพื่อให้ชุมชนมีความยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพ และปัญหาการบริหารจัดการธุรกิจวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับการบริหารจัดการธุรกิจวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานครอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ผู้วิจัยได้รวบรวมและสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ ดังนี้

1. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดรวมถึงการพัฒนาและบริหารประเทศ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ ทางสายกลาง คำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ การกระทำ

กชกร ชำนาญกิตติชัย และคณะ (2554) สรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพึ่งตนเองให้ได้ โดยยึดหลักของความพอเพียงทั้งทางความคิดและการกระทำในการดำเนินชีวิต ประกอบสัมมนาอาชีพหาเลี้ยงตนเองอย่างสุจริต ไม่โลภหรือไม่ดักดวงในระดับที่เกินความต้องการจนต้องเบียดเบียนผู้อื่น หากแต่เป็นการยึดมั่นในหลักการดำเนินชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานของการรู้จักตนเองและการพัฒนาตนเองก่อนเป็นพื้นฐาน

เกษม วัฒนชัย (2549 : 154-161) กล่าวถึงแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในสายทางกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวหน้าทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการ

วางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบคอบที่เหมาะสม ดำเนินชีวิต ด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ณัฐวุฒิ บำรุงแจ่ม (2550: 8) ได้ศึกษาและประมวลความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สรุปได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงชีวิตอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ในการพัฒนาและบริหารตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศให้ดำเนินไปอย่างรอบคอบ รู้จักความพอเพียงและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ในขณะเดียวกันก็พัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันยุคโลกาภิวัตน์

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆมาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ปวัน มินรัักษ์เรืองเดช (2549: 7) ได้กล่าวถึง นัยสำคัญของแนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ว่ามีองค์ประกอบหลักการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ 3 ประการ ได้แก่

ประการแรก เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรกเมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้วจึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมาผลผลิตส่วนเกินที่ออกสู่ตลาดก็จะเป็นกำไรของเกษตรกร ในสภาพการณ์เช่นนี้เกษตรกรจะกลายเป็นผู้กำหนดหรือเป็นผู้กระทำต่อตลาดแทนที่ตลาดจะเป็นตัวกระทำหรือเป็นตัวกำหนดเกษตรกรดังเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนี้ และหลักใหญ่สำคัญยิ่ง คือ การลดค่าใช้จ่าย โดยการสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคในที่ดินของตนเอง เช่น ข้าว น้ำ ปลา ไข่ ไม้ผล พืชผัก ฯลฯ

ประการที่สอง เศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้กลุ่มชาวบ้านหรือองค์การชาวบ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้หลากหลายครอบคลุมทั้งการเกษตรแบบผสมผสานหัตถกรรมการแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับชุมชน ฯลฯ เมื่อองค์การชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็งและมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้วเกษตรกรทั้งหมดในชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้เพิ่มขึ้นรวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุก ๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้ เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะสามารถเติบโตไปได้อย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งหมายความว่าเศรษฐกิจสามารถขยายตัวไปพร้อม ๆ กับสภาพการณ์ด้านการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น

ประการที่สาม เศรษฐกิจแบบพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความเมตตา ความเอื้ออาทร และ ความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงมิได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมิติเดียว หากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ในมิติอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ การสร้างความ มั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชนความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดีงามของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

2.วิสาหกิจชุมชน คือ กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพันกัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการ เพื่อสร้างรายได้ และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ส่วนเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน คือ คณะ บุคคลที่รวมตัวกัน โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานของ วิสาหกิจชุมชนในเครือข่าย การเป็นวิสาหกิจชุมชนจะได้รับการรับรองตามกฎหมาย

วิสาหกิจชุมชนนั้นจัดเป็นกลุ่มกิจกรรมของชุมชนที่ชุมชนคิดได้จากการเรียนรู้ ไม่ใช่กิจกรรมเดียว ๆ ที่ ทำเพื่อมุ่งสู่ตลาดใหญ่ และไม่ใช่กิจกรรมที่ซับซ้อนอะไร ล้วนแล้วแต่เป็นการทำกินทำใช้ทดแทนการซื้อจากตลาด ได้ และเป็นการจัดการระบบการผลิตและบริโภคที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น การจัดการเรื่องข้าว หมู เห็ด เป็ด ไก่ ผัก ผลไม้ น้ำยาสระผม สบู่ น้ำยาล้างจาน หรืออื่น ๆ ที่ชุมชนทำได้เองโดยไม่ยุ่งยากนัก การทำกินทำใช้ ทดแทนการซื้อเป็นการลดรายจ่ายและยังช่วยให้ระบบเศรษฐกิจใหญ่เข้มแข็งขึ้น นอกจากนี้ ยังเป็นการจัดระบบ เศรษฐกิจใหม่ให้เป็นฐานที่เป็นจริงในชุมชน เพราะถ้าชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ กระแสพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้ทรงเปรียบเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนเสาเข็มของตึกที่ทำให้ตึกมั่นคง แข็งแรงเศรษฐกิจของประเทศก็จะเข้มแข็งและอยู่ได้ ที่ผ่านมาระบบเศรษฐกิจในประเทศเปรียบเหมือนการสร้าง ตึกที่มีฐานแคบ ดังนั้น วิสาหกิจชุมชนจึงมีความสำคัญในการสร้างฐานมั่นคงให้กับประเทศได้ โดยกระตุ้น เศรษฐกิจระดับรากหญ้าให้เข้มแข็งและกระจายโอกาสการประกอบอาชีพให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ และ ลดภาระค่าใช้จ่ายให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น (อานันท์ ตะนัยศรี, 2559) รวมทั้งการประยุกต์ใช้แผนยุทธศาสตร์ไทยแลนด์ 4.0 กับวิสาหกิจชุมชน จึงเป็นการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม ดิจิทัลเพื่อเพิ่มศักยภาพการแข่งขันทางการตลาดที่สอดคล้องกับแนวคิดที่ต้องการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน Smart SME และ Startups ให้มีศักยภาพอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เฉลิมพร ทองบุญชู (2557) ศึกษาเรื่อง องค์การแห่งความยั่งยืนจากฐานหลักเศรษฐกิจพอเพียงและการ จัดการทั่วทั้งองค์กร ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบเชิงยั่งยืนของตัวแปรแฝงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ เกิดจาก ความพอเพียง ความมีเหตุผล การมีความรู้ และการมีคุณธรรมตามลำดับ

อุษา โบรมานน์ (2558) ทำการศึกษาเรื่องรูปแบบการพัฒนาผู้ประกอบการอุตสาหกรรมโอท็อปภายใต้ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยพบว่าองค์ประกอบสำคัญของผู้ประกอบการอุตสาหกรรมโอท็อป ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 2 คุณลักษณะ ได้แก่ 1) คุณลักษณะด้านคุณธรรมจริยธรรม

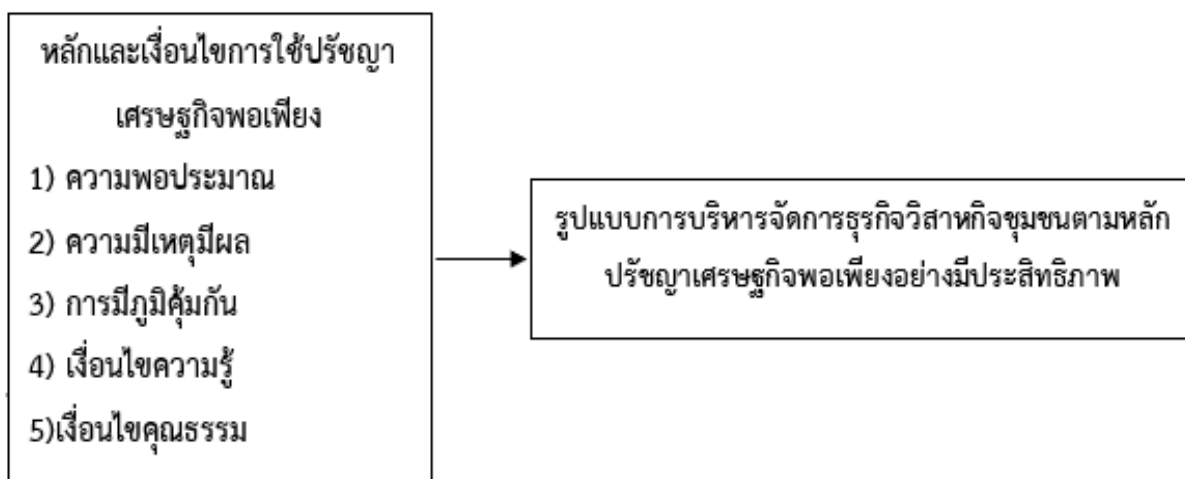
และความรู้ และ 2) คุณลักษณะด้านการจัดการธุรกิจ และ 4 ปัจจัยบริหาร ได้แก่ 1) การบริหารทรัพยากรบุคคล 2) การบริหารการเงิน 3) การบริหารการผลิต และ 4) การบริหารการตลาด

สุเทพ พันประสิทธิ์ (2558) ได้ทำการศึกษาเรื่องการศึกษาการขยายผลทางเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอำเภอวิหารแดงจังหวัดสระบุรี ผลการศึกษาพบว่า ความสำเร็จตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงคือ การที่กลุ่มมีความสามัคคี มีผู้นำที่เข้มแข็งส่งผลทำให้เกิดการรวมตัวเกษตรกรเอง มีการร่วมมือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันด้านอาชีพและชีวิตความเป็นอยู่ อย่างประหยัดและรู้คุณค่า การขยายผลมีการขยายผลด้านเศรษฐกิจด้านเทคโนโลยี ด้านสังคม ด้านทรัพยากรและด้านจิตใจ ทั้งหมดนับเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเข้มแข็งของชุมชน

วิศิษฐ์ ฤทธิบุญไชย (2561) ศึกษาเรื่อง รูปแบบสุขภาวะในองค์การธรรมาภิบาล และหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียง เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะ และการเป็นสมาชิกที่ดีของพนักงานในตลาดสี่มุมเมือง ผลการวิจัยพบว่า การสร้างจิตสำนึกในเรื่องการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เข้ามาปรับใช้กับพนักงานทุกคน เป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่ต้องมีแผนการที่ชัดเจนในการสร้างความสุขให้คนในองค์การ ก่อให้เกิดเป็นสุขภาวะในองค์การ สร้างสังคมที่เป็นสุขใช้หลักการบริหารตามแนวธรรมาภิบาล เพื่อสร้างองค์การที่มีความเป็นธรรม และสร้างแนวคิดหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงให้กับทุกคนในองค์การ เพื่อมีความต้านทานต่อกระแสบริโภคนิยมในปัจจุบัน ปัจจัยเหล่านี้จะช่วยสร้างให้คนในองค์การเป็นสมาชิกที่ดีต่อองค์การ และสามารถสร้างสมรรถนะให้กับตนเองในการทำงานอย่างต่อเนื่อง ผลที่ตามมาคือจะได้้องค์การที่มีคุณภาพ

ผลจากการทบทวนวรรณกรรมทำให้ผู้วิจัยสร้างกรอบแนวคิดได้ดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

3. วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการธุรกิจวิสาหกิจชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพโดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยดังกล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ในการเรียบเรียงบทความนี้ ผู้วิจัยได้คัดลอกเอาเพียงส่วนหนึ่งของงานวิจัยทั้งฉบับมานำเสนอคือ เฉพาะในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพเท่านั้น ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดแต่ละขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. ทำการศึกษาและสังเคราะห์ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การบริหารวิสาหกิจชุมชน จากข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ได้แก่ หนังสือ บทความวิจัย ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้เชี่ยวชาญ ตัวแทนวิสาหกิจชุมชน ในเขตกรุงเทพมหานคร สังเคราะห์ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัย คือ ตัวแทนวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ประธาน รองประธาน เภรัญญิก หรือสมาชิกซึ่งประธานได้มอบหมายให้เป็นผู้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย ดังปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 รายชื่อวิสาหกิจชุมชน ในเขตกรุงเทพมหานคร ดีเด่นระดับจังหวัด (ประจำปี 2558 - 2562) ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ

ชื่อวิสาหกิจชุมชน	ประธาน รองประธาน เภรัญญิก (คน)
1. วิสาหกิจชุมชนดารู้ลือบาต๊ะ	3
2. วิสาหกิจชุมชนฉัตรหลวง(ณัชร)	3
3.วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรตลาดน้ำคลองลัดมะยม	3
4.วิสาหกิจชุมชนชมรมบ้านเจียรไนพลอย	3
5.วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษทวีวัฒนา	3
6.วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเจริญรัถ 5	3
7.วิสาหกิจชุมชนศูนย์หัตถกรรมทองลงหิน	3
8.วิสาหกิจชุมชนมิตรไมตรี 54	3
รวม	24

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเพื่อการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับสภาพ และปัญหา ซึ่งผู้วิจัยมีแนวทางการสร้างแบบสัมภาษณ์ดังกล่าวโดยการศึกษาเอกสาร ตำรา รายงานการวิจัย ที่เกี่ยวข้อง และข่าวสารข้อมูล รวมถึงรายงานผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของวิสาหกิจชุมชนหลายแห่งในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทย โดยมีส่วนประกอบทั้งหมด 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 สภาพ และปัญหาการบริหารจัดการธุรกิจวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานคร

ตอนที่ 3 ปัจจัยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการธุรกิจวิสาหกิจชุมชนใน กรุงเทพมหานคร

ตอนที่ 4 แนวคิดเพื่อพัฒนารูปแบบการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับการบริหารจัดการธุรกิจวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานครอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

4. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์ข้างต้น โดยทำการลงพื้นที่ด้วยตนเอง ดำเนินการสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจงและไม่ชี้แนะ ขอรับความยินยอมจากผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อการบันทึกเทป และจดบันทึกการสัมภาษณ์ และใช้การสรุปสะสมตลอดการสัมภาษณ์ (cumulative summarization technique)

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปประเด็นนำไปสู่การวิเคราะห์เนื้อหาสาระ (Content Analysis) โดยการสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา

6. ประเมินและปรับปรุงรูปแบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการบริหารวิสาหกิจชุมชนใน กรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยร่วมกับตัวแทนวิสาหกิจชุมชนตามที่ระบุข้างต้นอีกครั้งหนึ่งเพื่อปรับปรุง แก้ไขให้ได้ รูปแบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการบริหารวิสาหกิจชุมชนตามผลการวิจัยซึ่งเชื่อว่า มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเมื่อนำไปใช้จริง

7. ผู้วิจัยจัดทำรายงานการพัฒนารูปแบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการบริหารวิสาหกิจชุมชนใน กรุงเทพมหานคร ฉบับสมบูรณ์

4. ผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยเรียงตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย พบว่า

ตอนที่ 1 ศึกษาสภาพ ปัญหา และการบริหารวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานคร

วิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานครมีระดับการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการจัดการวิสาหกิจชุมชนในระดับปานกลางเท่านั้น โดยให้ความสำคัญกับเงื่อนไขคุณธรรม เงื่อนไขความรู้ และ ความพอประมาณ ส่วนการให้ความสำคัญกับการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการจัดการวิสาหกิจชุมชนน้อยที่สุด คือ ภูมิคุ้มกัน โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานครที่มีความสำคัญคือ เงื่อนไขคุณธรรม ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และ เงื่อนไขความรู้

ตอนที่ 2 รูปแบบหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการบริหารวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานครอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

จากผลการวิจัยในผลการนำนโยบายเรื่องการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อ สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน ผู้วิจัยได้บูรณาการแนวคิด และคุณลักษณะของการบริหารจัดการชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนใหม่เป็น การบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งแบบ บูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย การฟื้นฟูชุมชน การปรับตัวของชุมชน และการดำรงอยู่ของชุมชน

5. สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุป และอภิปรายผล

การให้ความสำคัญในการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เพื่อการจัดการวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานครมีการนำมาใช้จริง แต่ใช้ได้บางส่วนเท่านั้น คือ การเน้นถึงเงื่อนไขคุณธรรม เงื่อนไขความรู้ และความพอประมาณ ส่วนการให้ความสำคัญกับเงื่อนไขความพอประมาณนั้น เป็นเรื่องที่ดีที่จี้จี้ตั้งผู้บริหารของวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานคร ให้รู้จักความเหมาะสมความพอประมาณในการบริหารวิสาหกิจชุมชนตนเองให้เติบโตไปอย่างสมดุลกับสภาพองค์กรตนเอง ประเด็นนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารงบประมาณในการวางแผนธุรกิจต่าง ๆ ขององค์กรสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุเทพ พันประสิทธิ์ (2558) ได้ทำการศึกษาเรื่องการศึกษาการขยายผลทางเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอำเภอวิหารแดงจังหวัดสระบุรี ที่เสนอว่า ความสำเร็จตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงคือ การที่กลุ่มมีความสามัคคี มีผู้นำที่เข้มแข็งส่งผลทำให้เกิดการรวมตัวเกษตรกรเอง มีการร่วมมือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันด้านอาชีพและชีวิตความเป็นอยู่ อย่างประหยัดและรู้คุณค่า และยัง สอดคล้องกับผลการศึกษาของ วิศิษฐ์ ฤทธิบุญไชย (2561) ในเรื่อง การสร้างสมดุลของการปรับใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิต เพื่อมีความต้านทานต่อกระแสบริโภคนิยมในปัจจุบัน ปัจจัยเหล่านี้จะช่วยสร้างให้คนในองค์กรเป็นสมาชิกที่ดีต่อองค์กร และงานวิจัยของ อุษา โบรมานน์ (2558) ที่เสนอให้ ปรับใช้ คุณลักษณะด้านคุณธรรมจริยธรรมและความรู้ ร่วมกับคุณลักษณะด้านการจัดการธุรกิจ

5.2 ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้ในการวิจัยครั้งนี้

1. ปัจจัยตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ส่งผลต่อการบริหารวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานคร ต้องมุ่งเน้นความสัมพันธ์ของการฟื้นฟูชุมชน การปรับตัวของชุมชน ควบคู่กับการดำรงอยู่ของชุมชนเพื่อคุณภาพที่จะเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่จะนำหลักดังกล่าวมาปรับใช้จึงต้องให้ความสำคัญกับความสมดุลของการปรับใช้สามห่วงสองเงื่อนไข และความต่อเนื่องจากความสัมพันธ์ดังกล่าว

2. ปัญหาการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนในกรุงเทพมหานคร พบว่าการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการจัดการวิสาหกิจชุมชน ในระดับปานกลางเท่านั้น จึงเป็นภารกิจสำคัญของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่จะพัฒนาให้ระดับดังกล่าวมีพัฒนาการที่สูงขึ้น โดยการปลูกฝังความเข้าใจ และตระหนักถึงความสำคัญของการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ต่อเนื่อง

5.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ผู้วิจัยที่สนใจต่อยอดควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการระบบความรู้ระบบ ข้อมูล และระบบความสัมพันธ์ในชุมชนที่สามารถทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ได้อย่างยั่งยืนโดยเน้นถึงประสิทธิผลของการนำรูปแบบการบริหารจัดการชุมชนแบบ บูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2. ควรมีการศึกษา โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณเข้ามาสนับสนุนผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

3. ควรมีการศึกษาความสำเร็จของการสร้างชุมชนเข้มแข็งของภาคเอกชนตามแนวคิด ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ (CSR: Corporate Social Responsibility) เข้ามาสนับสนุนผลการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- กชกร ชำนาญกิตติชัย ฉิตติมา ประภากรเกียรติ เอนก แสงโนรี และจิรเดช สมितिพรพรรณ (2554). การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต. รายงานวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.
- เกษม วัฒนชัย.(2549). การเรียนรู้ที่แท้และพอเพียงในหลักคิด“พอเพียง”.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน
- โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย. (2550). รายงานการพัฒนาคนของประเทศไทย ปี 2550. เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน. กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- เฉลิมพร ทองบุญชู. (2557) องค์การแห่งความยั่งยืนจากฐานหลักเศรษฐกิจพอเพียงและการจัดการทั่วทั้งองค์กร. วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 1 (1), 13-28. <https://doi.org/10.14456/jmsnpru.2014.2>
- ณัฐวุฒิ บำรุงแจ่ม. (2550). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการดำเนินชีวิตของนักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. รายงานการวิจัย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปวัน มีนรัชเรื่องเดช. (2549). การประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ของประชาชนที่เข้าร่วมโครงการชีวิตพอเพียงตามแนวพระราชดำริ. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วิศิษฐ์ ฤทธิบุญไชย (2561) รูปแบบสุขภาวะในองค์การธรรมาภิบาล และหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียง เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะและการเป็นสมาชิกที่ดีของพนักงานในตลาดสี่มุมเมือง. RMUTT Global Business and Economics Review. 13 (1). 73-86.
- สุดาร์ตน์ แซ่มเงิน ประเดิม ฉ่ำใจ และพัชราวดี ศรีบุญเรือง. (2560). ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนไวน์ศรีชุมแสง ตำบลท่าไม้รวก อำเภอท่าสาย จังหวัดเพชรบุรี. วารสารเกษตรพระจอมเกล้า. 35.(3). 127-136.
- สุเทพ พันประสิทธิ์ (2558)การศึกษาการขยายผลทางเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี. วารสารสุทธิปริทัศน์.29 (92). 304-321.
- สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2554) คู่มือการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน.[ออนไลน์] ค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2559 จาก <http://www.sceb.doac.go.th>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564). [ออนไลน์] ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2561 จาก https://www.nesdc.go.th/ewt_news.php?nid=6420&filename=develop_issue
- อานันท์ ตะนัยศรี. (2559). วิสาหกิจชุมชน. [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 8 มกราคม 2559 จาก <http://ophbgo.blogspot.com/>
- อุษา โบบานนท์. (2558). รูปแบบการพัฒนาผู้ประกอบการอุตสาหกรรมโอท็อปภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.